

Królikowski, Lech

Konferencja naukowa Komisji Historii Techniki Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 20/2, 395-399

1975

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dziś sami są nauczycielami. Cykle te poprowadzi red. M. Bajer wraz ze współpracownikami.

2. W Wytwórni Filmów Oświatowych w Łodzi przygotowany zostanie film o pięciu pokoleniach współcześnie żyjących nauczycieli. Konsultować film będzie doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa.

3. Wydawnictwo „Wiedza Powszechna” w serii *Omega*, kontynuować będzie cykl publikacji interdyscyplinarnych, zapoczątkowany przez książki: B. Suchołdskiego *Kim jest człowiek* oraz W. Voisé *Co to jest czas*.

4. Wydawnictwo „Wiedza Powszechna” będzie wydawało systematycznie aktualizowany *Przewodnik po zagadnieniach kultury i nauki współczesnej*, przeznaczony dla nauczycieli i ludzi permanentnie kształcących się, nawiązujący do *Poradnika dla samouków* S. Michalskiego. Autorami będą najwybitniejsi specjaliści, ukazujący swoje dyscypliny naukowe wraz z historią ich rozwoju.

5. W najbliższym czasie zapoczątkowane zostaną prace nad wydawnictwem *Mała encyklopedia dziejów oświaty w Polsce*.

Kalina Bartnicka

KONFERENCJA NAUKOWA KOMISJI HISTORII TECHNIKI KOMITETU HISTORII NAUKI I TECHNIKI PAN

Dnia 14 listopada 1974 r. w Warszawie odbyła się konferencja naukowa, działającej pod przewodnictwem prof. Ireny Pietrzak-Pawłowskiej, Komisji Historii Techniki Komitetu HNiT PAN. Stanowiła ona kolejny etap dyskusji nad koncepcją *Zarysu historii techniki polskiej*¹. W konferencji wzięło udział 48 osób. Program obejmował następujące problemy:

1. Zagadnienia metodologiczne *Zarysu historii techniki polskiej* (referaty: *Podstawowe kierunki rozwoju techniki polskiej na tle powszechnym XIX—XX w.* — doc. Alfreda Wiślickiego; *Spoleczna rola i spoleczne warunki rozwoju techniki polskiej w XIX i początkach XX w.* — prof. Eugeniusza Olszewskiego; *Zagadnienia metodyczne historii techniki polskiej* — prof. Jerzego Piaskowskiego).

2. Stan badań nad historią techniki polskiej (referaty: *Stan badań nad historią techniki w polskim górnictwie i hutnictwie oraz postulaty badawcze w tym zakresie* — doc. Jerzego Jarosa *Geograficzno-ekonomiczno-techniczne problemy rozwoju energetyki na ziemiach polskich w latach 1880—1939* — dra Bolesława Winnickiego; *Etapy rozwoju inżynierii w Polsce do 1939 r. oraz stan badań w tym zakresie* — doc. Bolesława Chwaścińskiego; *Wpływ techniki wojennej na rozwój innych gałęzi techniki w Polsce* — doc. Tadeusza Nowaka).

3. Zagadnienia organizacji warsztatu badawczego historii techniki polskiej (analiza czasopiśmiennictwa technicznego, problemy muzealnictwa, bibliografia historii techniki polskiej, katalog zabytków techniki, słownik polskich inżynierów, źródła archiwalne do historii techniki i nauk technicznych, opracowanie kartograficzne rozmieszczenie ośrodków techniczno-przemysłowych).

Referat wstępny doc. A. Wiślickiego dotyczył spraw wynikających z relacji powszechnych problemów techniki (tj. koncepcji, adaptacji i realizacji) oraz historii techniki polskiej. Celem usystematyzowania poszczególnych działań historii techniki referent zaproponował klasyfikację według takich zakresów jak: „wewnętrzna historia techniki” i „zewnętrzna historia techniki”, „szczytowe osiągnięcia techniki” i „masowe osiągnięcia techniki”, „nożyce rozpiętości osiągnięć

¹ Pierwsza konferencja odbyła się w dniach 1—2 grudnia 1972 r. Por. informację na ten temat w nrze 2/1973 „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” s. 391—393.

szczytowych i masowych". Prelegent uznał, że dorobek nauki polskiej w dziedzinie historii kultury materialnej, techniki przemysłowej i ogólnej historii gospodarczej XIX i XX w. stanowi dobrą podstawę dla *Zarysu historii techniki polskiej*. Postulował on, aby w opracowaniach historii poszczególnych zakładów przemysłowych wykorzystywać wszystkie opisy techniczne, co znacznie wzbogaciłoby materiał rzeczowy do analizy adaptowania techniki w podstawowych gałęziach gospodarki. W ocenie szczytowych osiągnięć techniki polskiej, należałoby położyć szczególny akcent na osiągnięcia górnictwa węglowego na Górnym Śląsku oraz naftowego w Galicji, na koncepcje kompleksowych ciągów technologiczno-produkcyjnych w hutnictwie w Zagłębiu Staropolskim. Według prelegenta na podkreślenie zasługują osiągnięcia w okresie II Rzeczypospolitej dotyczące integracji systemów, norm, przepisów, technologii, szkolnictwa i kadry inżynierskiej na ziemiach, które przez ponad sto lat należały do różnych organizmów gospodarczych i politycznych. Do sukcesów technicznych tego okresu prelegent zaliczył budowę Gdyni, budowę Centralnego Okręgu Przemysłowego oraz rozbudowę przemysłu chemicznego i budowę od podstaw przemysłu lotniczego. Omawiając okres po II wojnie światowej podkreślił rolę, jaką odegrały w dynamicznym rozwoju gospodarki narodowej radzieckie założenia koncepcyjne, rozwiązania organizacyjne, technologiczne oraz pomoc techniczna i gospodarcza.

W drugim referacie, prof. E. Olszewski rozpoczął swe historyczne wywody od epoki Oświecenia. Okres ten (aż do 1830 r.) charakteryzowały liczne próby wdrażania techniki mechanizacyjnej. Zaplecze instytucjonalne w dziedzinie nauk technicznych stanowiły w tym okresie Szkoła Rycerska i Szkoła Górniczo-Hutnicza w Kielcach (od 1816 r.). Poważną rolę w rozwoju techniki polskiej odegrała także Szkoła Przygotowawcza do Instytutu Politechnicznego, otwarta w Warszawie na przełomie 1825 i 1826 r. Szkoła, chociaż nie miała statutu politechniki, spełniała jednak wszystkie jej funkcje. Kres jej działalności położyły represje popowstaniowe. Profesor Olszewski podkreślił także znaczenie, jakie dla techniki polskiej miały inicjatywy Staszica, Mostowskiego, Lubeckiego. Podkreślił również rolę uczelni zagranicznych w technicznym kształceniu młodzieży polskiej po roku 1831. Przechodząc do okresu pozytywizmu, omówił program pracy organicznej w dziedzinie upowszechnienia techniki i postaci najwybitniejszych przedstawicieli w tym zakresie. Jedną z najciekawszych form kształcenia narodowej kadry technicznej na naszych ziemiach była działalność stowarzyszeń technicznych, a przede wszystkim zjazdy techników polskich (od 1882 r.) o zasięgu ogólnokrajowym. W rozwoju wyższego szkolnictwa technicznego poważną rolę odegrała Politechnika Lwowska oraz uruchomiona w 1899 r. Politechnika Warszawska. Na koniec prof. Olszewski wysunął postulaty odnośnie dalszych badań nad historią kształcenia kadr technicznych oraz nad zmianą ich składu społecznego w XX w.

W ostatnim referacie pierwszej części konferencji prof. J. Piaskowski mówiąc o zagadnieniach metodycznych skupił uwagę na problematyce hutnictwa. Dotychczas uprawiane badania w tym zakresie można najogólniej podzielić na dwie grupy: studia o charakterze historyczno-statystycznym i prace o charakterze historyczno-technicznym. Brak spójności między tymi grupami doprowadził — zdaniem referenta — do wielu istotnych braków: w większości prac z zakresu historii hutnictwa nie ma udokumentowanych danych statystycznych i wskaźników techniczno-ekonomicznych. W historii przemysłu należy w większym stopniu uwzględniać ilościowy i jakościowy opis urządzeń technicznych. To samo dotyczy historii poszczególnych gałęzi przemysłu oraz historii większych zakładów przemysłowych. Informacje te wspomogłyby skutecznie historię techniki i jej poszczególnych gałęzi. Tak usystematyzowana działalność doprowadziłaby do powstania

syntezy w formie wstępnego podręcznika historii techniki. Zdaniem Profesora należałoby przebadać w większym zakresie wpływ przemysłu na społeczeństwo. Postulował on także, aby szerzej korzystać z opracowań zagranicznych i szerzej wprowadzać metody ekonometrycznej analizy.

Po wypowiedzi prof. Piaskowskiego wygłoszone referaty podsumowała prof. Pietrzak-Pawłowska.

Drugą część konferencji rozpoczął doc. J. Jaros. Omówił on podstawowe opracowania dotyczące poszczególnych dziedzin górnictwa, luki w opracowaniach dotyczących techniki górniczej oraz stan zabytków materialnych. Postulował on utworzenie skansenu górniczego, inwentaryzację starych maszyn i urządzeń górniczych oraz ich zabezpieczenie. Wspomniał także o trudnościach w badaniu materiałów z okresu ostatniego trzydziestolecia (z uwagi na ich poufny charakter) dotyczących poszczególnych zakładów przemysłowych.

Autor kolejnego referatu doc. B. Winnicki zaprezentował techniczno-matematyczne podejście do zagadnień historycznych. W swoim wystąpieniu podkreślił rolę teorii gier i systemów w odzworowywaniu procesów historycznych. Przedstawił rolę energetyki jako dyscypliny o charakterze interdyscyplinarnym. Sformułował jej pojęcie jako „świadomą zamianę energii dyspozycyjnej na celową pracę”. Naszkicował na tle historycznym trendy rozwojowe energetyki z uwzględnieniem problemów paliwowo-energetycznych i problemów transportowych na podstawie postulatów w dziedzinie badań układów przestrzennych.

Docent B. Chwaściński w analizie rozwoju inżynierii w Polsce do 1939 r. zastosował układ terytorialno-przestrzenny wyodrębniając następujące działy:

1. Budownictwo: a) mosty, b) wodociągi, c) fortyfikacje wojskowe, d) budowa dróg, e) budowa Kanału Augustowskiego, f) budowa linii kolejowych różnych systemów (w trzech zaborach), g) budowa mostów przez Wisłę w Warszawie, h) zastosowanie żelbetu w budownictwie polskim;

2. Kształcenie kadr: a) urzędy inżynierskie (od końca XVI w.), b) korpusy inżynierów, c) Szkoła Aplikacyjna Inżynierii i Artylerii, d) zamknięcie technicznych uczelni wojskowych po upadku powstania listopadowego, e) szkolenie inżynierów przy urzędach inżynierów (powiatowych i wojewódzkich);

3. Administracja: a) Jeneralna Dyrekcja Dróg i Mostów (1819 r.) i następne etapy formowania nadzoru technicznego.

Po omówieniu powyższych tematów na tle rozwoju inżynierii, doc. Chwaściński przedstawił osiągnięcia inżynierii cywilnej w okresie zaborów. Na zakończenie zwrócił uwagę na niekompletność wielu materiałów archiwalnych, brak opracowań syntetycznych i zaniedbania w zabezpieczaniu zabytków.

Ostatni referent doc. T. Nowak stwierdził na wstępie, iż wpływem techniki wojennej na cywilną dotychczas w Polsce nie zajmowano się. Jako problem badawczy zaproponował następujące zagadnienie: „Zależność techniki wojennej od ogólnego stanu techniki, od stanu i polityki władzy państwowej, od częstotliwości i nasilenia prowadzonych wojen oraz od stanu techniki wojennej przeciwnika”. Spośród dziedzin mających znaczenie dla rozwoju techniki wojennej i jej związków z techniką cywilną w Polsce referent wymienił następujące: geodezja i kartografia, budownictwo i architektura oraz inżynieria. Wśród monograficznych studiów związanych z historią przemysłu wyodrębnił jako podstawowe: mechanikę teoretyczną i budowę maszyn, technikę wojenną i górnictwo, technikę wojenną i jej związek z hutnictwem, chemię techniczną i jej związek z techniką wojenną. Wśród innych tematów istotnych w badaniach nad tym działem historii techniki referent wymienił: rozwój zawodów wojskowo-technicznych oraz dzieje polskiego szkolnictwa wojskowo-technicznego.

W dyskusji nad zaprezentowanymi referatami dotyczącymi analizy stanu badań jako pierwszy głos zabrał prof. Jan Zachwałowicz, polemizując z „prak-

tyczmem" niektórych autorów odnośnie doboru tematyki. Tendencja taka — zdaniem Profesora — jest niewłaściwa ze względu na brak dostatecznie udokumentowanych kryteriów klasyfikacji. Dotyczy to również zabytków, których należałoby zachować jak najwięcej, gdyż przydatność ich dla nauki może być oceniona dopiero przez następne pokolenia.

Profesor Zygmunt Kolankowski, dyrektor Archiwum PAN, zwrócił uwagę na materiały archiwalne dotyczące wybitnych przedstawicieli nauk technicznych. W materiałach tych znajduje się wiele dokumentów związanych z omawianymi na konferencji tematami. Postulował, aby w przygotowywanym *Zarysie historii techniki polskiej* znalazł się rozdział zawierający informacje o podstawowych zespołach archiwalnych i metodach wykorzystania poszczególnych typów źródeł.

W dyskusji zwracano także uwagę na konieczność opracowań kartograficznych obrazujących zasięg upowszechnienia techniki w przemyśle, transporcie, łączności, budownictwie itp.

Profesor Kukliński wysunął kilka propozycji rozpatrywania historii techniki w aspekcie przemysłowienia, powołując się na osiągnięcia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN w tej dziedzinie, wskazał na wpływ warunków geopolitycznych na rozwój techniki. Inne propozycje dotyczyły zabezpieczenia dokumentacji zakładów przemysłowych oraz elementów wyposażenia, które mogą być przydatne w przyszłych badaniach historii techniki.

Inżynier Jerzy Jasiuk, dyrektor Muzeum Techniki NOT, podał wiele informacji o stanie opracowywania katalogów zabytków kultury materialnej i techniki oraz kartoteki z biogramami wybitnych techników polskich.

W nawiązaniu do poruszanej na konferencji sprawy kadr technicznych, prof. Janina Bieniarzówna z Akademią Ekonomiczną w Krakowie wymieniła kilka tematów z prowadzonych w tym ośrodku badań historycznych: opis techniki budowlanej, rejestr techników polskich do roku 1939, rejestr studentów polskich w uczelniach zagranicznych. Rejestry te mogą służyć wzbogaceniu centralnej kartoteki techników polskich w Muzeum Techniki NOT.

W uzupełnieniu informacji o zabytkach techniki mgr Stanisław Miczulski zwrócił uwagę na znaczenie badań archeologicznych na stanowiskach dziewiętnastowiecznych dla odtwarzania procesów technologicznych w nieistniejących zakładach. Poparł inicjatywę opracowania atlasów historycznych obrazujących rozmieszczenie różnych ośrodków przemysłu. Postulował włączenie niektórych, czynnych jeszcze, zakładów przemysłowych z terenu Okręgu Staropolskiego do rejestru katalogu zabytków techniki.

Doktor Władysław Drapella wskazał na celowość opracowania słownika biograficznego techników polskich. Omówił też projekt katalogu urządzeń nautycznych z uwzględnieniem budownictwa stocznioowego oraz historycznego słownika morskiej terminologii technicznej.

Konferencję podsumowała prof. I. Pietrzak-Pawłowska, formułując następujące wnioski:

1. *Zarys historii techniki polskiej* ma stanowić opracowanie zespołowe o charakterze wstępnej syntezy (na poziomie podręcznika akademickiego) ograniczonej pod względem tematycznym stosownie do obecnego stanu badań. Przyjęto założenia, że zagadnienia historii techniki w epokach wcześniejszych znajdują się w systemie historii kultury materialnej, zgodnie z planem Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN.

Zasięg chronologiczny *Zarysu historii techniki polskiej* obejmie okres od schyłku XVIII w. do roku 1944, a w miarę postępu badań nad dostępnymi źródłami także okres Polski Ludowej.

Zasięg terytorialny: obszar etniczny ziem polskich w XIX w. łącznie ze Śląskiem i Pomorzem, tj. zbliżony do obecnego terytorium państwa polskiego.

Zakres *Zarysu* ustalono selektywnie, poszukując korelacji między powszechną (europejską) i polską historią techniki, tj. koncepcji, adaptacji i realizacji w kolejnych etapach rozwoju. Historia wdrażania nowoczesnych technik: mechanizacyjnej, a następnie — elektryfikacyjnej, kojarzy się z okresem rewolucji przemysłowej w Europie i z określonymi społeczno-gospodarczymi warunkami uprzemysłowienia i urbanizacji ziem polskich w XIX i na początku XX w. Po 1918 tr. trwa kontynuacja i upowszechnienie wymienionych technik i zapoczątkowanie niektórych nowych kierunków produkcji (budowy maszyn) oraz inżynierii. Po 1945 r. następuje odbudowa i zmiany strukturalne w energetyce i przemyśle, początki automatyzacji, tworzenie podstaw dla uczestnictwa w rewolucji naukowo technicznej.

2. Konstrukcja syntezy winna objąć trzy części chronologiczne: a) od schyłku XVIII w. do 1918 r. (z cezurami: 1815, 1864—1870), b) okres międzywojenny 1918—1939/44, c) okres Polski Ludowej.

Równolegle należy zaplanować tom źródłowy, zawierający informacje archiwalne, bibliograficzne, ikonograficzne, dotyczące zbiorów muzealnych. Przewiduje się także publikację w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej” rozpraw niezbędnych dla uściślenia podstaw metodologicznych oraz materiałów do przyszłej syntezy.

Problematyka każdej części (tomu) obejmie paralelne wątki tematyczne w omawianych okresach, uwzględniając ich zmienne historyczne relacje, m.in.:

a) Główne kierunki rozwoju techniki europejskiej na tle przemian socjo-ekonomicznych.

b) Warunki wdrażania postępu technicznego na ziemiach polskich (ośrodki myśli technicznej w kraju, informacja zagraniczna, żywiłowa i programowa adaptacja nowej techniki).

c) Rozwój techniki w energetyce i w podstawowych gałęziach przemysłu oraz w innych działach gospodarki. Gałęzie wiodące w postępie techniki. Wzrost wydajności pracy i efektów ekonomicznych.

d) Rola urzędów technicznych w rozwoju cywilizacji miejsko-przemysłowej w skali regionalnej i ogólnokrajowej.

e) Kadry techniczne w kraju, ich funkcje, aktywność naukowa, produkcyjna, społeczna.

f) Publikacje techniczne, czasopiśmiennictwo i inne formy upowszechniania wiedzy technicznej w systemie szkolnym i pozaszkolnym. Stowarzyszenia techników (naukowe, zawodowe i in.).

g) Działalność techników polskich za granicą.

3. Realizacja:

a) Przewiduje się, że organizację studiów zmierzających do opracowania *Zarysu historii techniki polskiej* zaplanuje Pracownia Historii Techniki ZHNOiT przy współdziałaniu specjalistów spoza Zakładu. Umożliwi to włączenie *Zarysu* do planu prac badawczych Polskiej Akademii Nauk oraz zabezpieczenie właściwych warunków materialnych i etatowych.

b) Współdziałanie placówek badawczych PAN, w szczególności Komitetu Historii Nauki i Techniki i Komitetu Nauk Historycznych oraz instytucji reprezentowanych przez NOT zapewniłoby warunki sprzyjające realizacji planowanej syntezy. Ponadto — zgodnie z deklaracjami zgłoszonymi w toku konferencji — można rozszerzyć współpracę, na podstawie dwustronnych umów, z Archiwum PAN, Archiwum Akt Nowych, Muzeum Techniki NOT oraz z zespołem pracowników Archiwum GUS, którzy przygotowują opracowania statystyczno-kartograficzne.